

KULTTUURIHISTORIAN
TUTKIMUS
Lähteistä menetelmiin
ja tulkintaan

Toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä,
Sakari Ollitervo & Marika Räsänen

CULTURAL HISTORY – KULTTUURIHISTORIA 17

Kustantaja Kulttuurihistorian seura, Turku
ISBN 978-952-68776-8-6 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-952-68776-9-3 (PDF)
ISSN 1458-1949

Kulttuurihistorian seura
c/o Kulttuurihistoria
20014 Turku
<http://kulttuurihistoria.net>

© kirjoittajat
Ulkoasu: Henri Terho ja Heli Rantala
Taitto: Heli Rantala

Kannen kuva: Valtionarkiston (nyk. Kansallisarkisto) tutkijasali tarjosi historian-
tutkijoille ajanmukaiset puitteet vuonna 1901. Kuvaaja: Atelier Nyblin A.B. Lähde:
Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, HK19650527:2. CC BY 4.0.

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa 2022

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Menneisyyden kudokset
KEHOLLINEN, LUOVA KIRJOITTAMINEN
KULTTUURIHISTORIALLISESSA TUTKIMUKSESSA

Pälvi Rantala ja Veera Kinnunen

Kirjoittaminen on ajattelua. Kirjoittaminen on myös oivaltamista: historiantutkija lukee lähteitä, jotka usein ovat kirjallisessa muodossa, ja muodostaa niiden pohjalta tulkinnan. Tulkinta esitetään muille useimmiten tekstinä.

Kirjoittaminen ei kuitenkaan ole vain pään sisällä tapahtuvaa toimintaa. Se on ruumiillista, lihallista, jopa aistillista.¹ Kirjoittaessa keho toimii, kädet ja sormet juoksevat näppäimistöllä, kynä liikkuu paperilla. Monet kirjoittajat tunnistavat kokemuksen, että sanat tuntuvat virtaavan sormista kuin itsestään.² Kirjoittaminen myös tapahtuu tietyssä paikassa, tietynlaisten materiaalien olosuhteiden mahdollistamana, ja kirjoittamishetken aistimukset, tunnelmat ja mielialat vaikuttavat tekstiin.

Tässä artikkelissa yhdistämme luovan kirjoittamisen menetelmiä kulttuurihistorialliseen kirjoittamiseen ja kysymme, miten tunnustella menneisyyden kudoksia kirjoittamalla. Kysymme myös, miten luovan

¹ Milloy 2004, 3.

² Éssen & Winterstorm Värlander 2012.

kehollisen kirjoittamisen menetelmä on sovellettavissa kulttuurihistoriaan ja mikä sen anti on historian tutkimukselle. Viittaamme tässä luovan kirjoittamisen perinteeseen, jossa kirjoittamisella pyritään mahdollisimman vapaaseen ajattelun ja kokemisen tilaan.³ Kirjoittamisella on kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa moninainen rooli: se on ajattelun väline, yhdessä tekemistä,⁴ tutkimuskohde⁵ ja oleellinen tapa kertoa tutkimuksesta muille.

Ammennamme metodisia aineksia luovan kirjoittamisen harjoitukseen monista lähteistä. Olemme työskennelleet sanataiteen, taideperustaisten menetelmien ja luovan kirjoittamisen parissa ja osallistuneet feministisen kehollisen tutkimuskirjoittamisen ja spekulatiivisen fiktion keskusteluihin.⁶ Omat tieteenalataustamme sijoittuvat monitieteisille yhteiskuntatieteen ja kulttuurihistorian kentille. Lapin yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen kasvatteina olemme professori Marja Tuomisen johdattamina oppineet pohtimaan, miten monin eri tavoin menneisyys elää meissä.⁷ Olemme kasvaneet tutkimusperinteessä, jossa on tilaa mielikuvittelulle ja jossa monenlaiset tutkimuskohteet, näkökulmat ja kirjoittamisen tavat ovat olleet mahdollisia. 2000-luvun alussa inspiroiduimme Natalie Zemon Davisin *Martin Guerren paluun* ja Anna Kortelaisen *Virginie!*:n kaltaisista tutkimuksista, joissa keskiöön nousivat huokoisuus, aukkoisuus, vahva tulkinnallisuus sekä ehkä- ja mitä jos -kysymysten esittäminen. Kulttuurihistoriallinen tutkimus ja 2010-luvulta lähtien yleistynyt luova, narratiivinen tietokirjoittaminen, jossa kirjoittaja usein kirjoittaa myös itsensä osaksi tarinaa,⁸ ovat monissa suhteissa lähellä toisiaan. Tällaiset aistivoimaiset ja lähelle tulevat tavat kertoa menneestä kiehtovat sekä tutkijan että lukijan mielikuvitusta herättäen menneisyyden eloon uudella tavalla.⁹

³ Ks. esim. Goldberg 2004; Luovasta kirjoittamisesta ks. Karjula 2020.

⁴ Ks. Leskelä-Kärki 2017; Mäkilä 2018.

⁵ Ks. esim. Leskelä-Kärki 2012.

⁶ Kinnunen, Wallenius-Korkalo & Rantala 2021; Rantala & Jansson 2013.

⁷ Tuominen 2005.

⁸ Hiidenmaa 2020.

⁹ Kortelainen 2002; Zemon Davis 2001. Esimerkki suomalaisesta faktaa ja fiktiota yhdistävästä historiankirjoittamisesta on artikkelikokoelma *Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari*, 1996.

Olemme työstäneet kirjoittamisen, kehollisuuden ja tutkimuksen yhtymäkohtia lukuisissa työpajoissa, esimerkiksi kulttuurihistorian kansainvälisen seuran ISCH:n konferensseissa New Yorkissa (2018) ja Tallinnassa (2019) sekä Lapin yliopiston tutkijaseminaareissa.¹⁰ Oman kokemuksemme sekä saamamme palautteen perusteella olemme todenneet luovan kirjoittamisen harjoitukset myös kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa toimivaksi menetelmäksi ajatella ja kysyä toisin sekä löytää omaan tutkimusaiheeseen uudenlaisia tulokulmia.

Tässä artikkelissa lähestymme luovaa tutkimuskirjoittamista *kudoksellisena kirjoittamisena*. ”Kudos” viittaa sekä kirjoittamisen lihalliseen ulottuvuuteen että tekstien tuottamisen ja ajattelemisen kudelmamaiseen koosteisuuteen. Kuten kulttuuriantropologi Tim Ingold on oivaltavasti huomauttanut, tutkimuksen harjoittamista voidaan ajatella tekstien sijaan tekstiileinä. Ingold korostaa tietämisen ”tekstiilisyyttä”: tutkimuksen harjoittamista jatkuvana kutomisena ennalta määrätyn muodon ”löytämisen” sijaan.¹¹ Historiantutkimukseen sovellettuna tällainen tietäminen on somaattista ja jopa esirefleksiivistä toimintaa, jossa menneisyyttä pyritään ”tunnustelemaan” kirjoittamalla. Kudos liittyy näin ollen sekä tekstin rakenteeseen, kirjoittamisen prosessiin ja kirjoittamisen kehollisuuteen että menneisyyden keholliseen ja aistimelliseen tunnusteluun.

Tässä artikkelissa esittelemämme kudokellinen kirjoittaminen on yksi tapa pyrkiä ymmärtämään paremmin menneisyyden maailmaa – mutta ei toki ainoa. Esimerkiksi aistien historiaa tutkimalla on pohdittu, millainen oli menneisyyden ihmisten eletty ja koettu ympäristö, elämismaailma. Tällöin lähteet ovat usein olleet kirjallisia tai kuvallisia. Aistielämäkerrallisessa kävelymenetelmässä paikkakokemukset yhdistetään kulttuurihistorialliseen tietoon, kun kaupunkitilaa tarkastellaan sekä henkilökohtaisena tilana että kollektiivisen muistamisen näkökulmasta. Aistien historia yhdistyy monesti myös kokemuksen ja tunteiden historian tutkimukseen.¹²

¹⁰ Artikkelin kirjoittajien lisäksi kirjoitustyöpajoja kanssamme on toteuttanut Sandra Wallenius-Korkalo, joka on kehittänyt erityisesti tutkimuskirjoittamisen ja kehollisen liikkeen yhteyttä. Ks. Wallenius-Korkalo 2021.

¹¹ Ingold 2010.

¹² Johnson & Salmi 2012. Aistielämäkerrallisesta kävelystä Uimonen 2020. Tunteiden historiasta esim. *Cultural History* -lehden teemanumero 2/2018.

Tutkijan kyky empatiaan voi toimia tutkimuksen metodina,¹³ mutta tutkija voi lähestyä tutkimuskohdettaan myös oman ruumiillisen kokemuksensa kautta. Taidelähtöisessä ja -perustaisessa tutkimuksessa on sovellettu monenlaisia kehollisia ja elämyksellisiä tapoja työskennellä.¹⁴ Emme kuitenkaan ole löytäneet esimerkkejä, joissa luovan kirjoittamisen metodeja ja tutkijan omaa kehollista kokemusta olisi suoraan hyödynnetty kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa. Siksi pidämme tärkeänä tuoda esiin, mitä tällainen lähestymistapa voisi antaa historiantutkijalle. Ehdotamme, että luovan kirjoittamisen harjoituksilla voidaan vapauttaa ajattelua ja saada kirjoittaminen kulkemaan. Usein jo pelkästään kirjoittaminen samassa tilassa yhtä aikaa antaa potkua kirjoittamiseen. Aikataulutetut ja ennalta suunnitellut harjoitukset tuovat kirjoittamiseen rakennetta ja mahdollistavat kirjoittajalle luovan tilan, johon asettua turvallisesti. Luova kehollinen kirjoittaminen voi toimia myös tietoisena analyysitapana.

Avaamme luovan kehollisen kirjoittamisen menetelmää konkreettisen esimerkin, syksyllä 2020 järjestämämme *Menneisyyden tunnustelu*-työpajan avulla. Kuvaamme aluksi kaksituntisen työpajan etenemisen vaihe vaiheelta esimerkkinä työpajan kulusta. Lopuksi erittelemme refleksiivisesti työpajan antia kullekin osallistujalle.¹⁵ Työpajaa varten yhdistelimme ja muokkasimme luovan kirjoittamisen harjoitteita tukemaan nimenomaan kulttuurihistoriallista työskentelyä.¹⁶ Tarkemmin sanottuna kuvailemme ja analysoimme työpajaa, jossa neljä eri vaiheessa olevaa kulttuurihistorioitsijaa tarkasteli omaa tutkimusaihettaan luovan

¹³ Esim. Leskelä-Kärki 2012.

¹⁴ Esim. Rantala & Jansson 2013.

¹⁵ Muistutamme, että jokainen kirjoittajaohjaaja voi varioida harjoituksia ja tehdä kirjoitussessioista omannäköisiänsä.

¹⁶ Artikkelin kirjoittajista Päivi Rantala on opiskellut luovaa kirjoittamista ja sanataiteen ohjaamista. Luovan kirjoittamisen harjoituksia löytyy monista teoksista, esim. Hakalahti 2018; *Kurinalaisuutta ja kuvittelua* 2017; Svinhufvud & Kiriakos 2016.

kirjoittamisen harjoituksia hyödyntäen. Teams-verkkoalustan kautta¹⁷ toteutettuun työpajaan osallistuivat tohtorikoulutettavat Annikka Immonen (Turun yliopisto, kulttuurihistoria) ja Pilvikki Lantela (Lapin yliopisto, kulttuurihistoria ja organisaatiotutkimus).¹⁸ Toisin kuin yleensä kirjoitustyöpajoissa, myös me ohjaajat osallistuimme kirjoitus-harjoitteisiin. Käytämme aineistona työpajassa kirjoitettuja tekstejä sekä loppurefleksioita ja tallennettua loppukeskustelua. Luovaan keholliseen kirjoittamiseen liittyviä tutkimuksellisia ja eettisiä haasteita pohdimme artikkelin lopussa.

Työpaja

Vaihe 1: Lämmittely

Listaa paikkoja, 3 minuuttia

Listaa tutkimukseesi liittyviä paikkoja ja tiloja menneisyydessä ja nykyisyydessä.

Listaa henkilöitä ja asioita, 3 minuuttia

Jatka seuraavaksi listaa kirjoittamalla ylös tutkimusaiheeseesi liittyviä henkilöitä, olioita, esineitä ja asioita.

Vaihe 2: Paikantuminen

10 minuuttia

Lue aikaisemmin kirjoittamasi lista lävitse ja valitse kirjoittamis tasi paikoista yksi. Mene mielessäsi paikkaan. Havainnoi tilaa käyttäen kaikkia aistejasi: mitä näet, kuulet, tunnet, haistat ja maistat. Voit myös liikkua tilassa. Kirjoita kokonaisilla lauseilla vapaasti ja kontrolloimatta.

¹⁷ Tyypillisesti olemme toteuttaneet luovan kirjoittamisen työpajat lähityös-kentelynä. Verkkoalustan käyttö johtui alun perin pandemian vuoksi voi-massa olleesta etätyösuosituksesta, mutta samalla se mahdollisti paikasta riippumattoman osallistumisen työpajaamme. Reflektoimme artikkelissa myös verkkoalustan käytön etuja ja ongelmia tämänkaltaisten työpajojen järjestämisessä.

¹⁸ Ajattelemme Annikan ja Pilvikin tämän artikkelin kanssatutkijoina, yhdessä ajattelijoina.

Vaihe 3: Ketä tai mitä tila kutsuu luokseen?

10 minuuttia

Palaa nyt takaisin esineiden ja asioiden listaan. Valitse listalta henkilö, olento tai olio, ja tuo hänet tilaan. Ryhdy kirjoittaen havainnoimaan olentoa. Miltä se/hän näyttää? Miten se/hän on tilassa? Mitä tekee? Äänte leekö se? Sanooko se jotain? Liikkuuko se? Kirjoita kokonaisilla lauseilla vapaasti ja kontrolloimatta.

Vaihe 4: Ole hän tai se

20 minuuttia

Siirry nyt havainnoimasi olennon ”nahkoihin”. Ole hän tai se. Tarkkaile kaikin aistein, miltä tuntuu olla tämä olento tässä tilassa. Mitä näet, kuulet, haistat, maistat, tunnet, liikutko? Miltä kehossasi tuntuu? Mitä ajattelet, tunnet, koet? Anna sanojen virrata pakottomasti ja kontrolloimatta. Jos ajatus pysähtyy, ota kiinni toisesta kohdasta.

Vaihe 5: Oivallusten reflektointi

10 minuuttia

Palaa takaisin omaan kehoosi ja lue lävitse tekstit, jotka juuri kirjoitit. Reflektoi vapaasti kirjoittaen: Mitä ajatuksia ja oivalluksia harjoitus sinussa herätti? Muuttuiko jokin? Heräsikö uusia kysymyksiä? Miten harjoitus toimi sinulle tänään, suhteessa tutkimusongelmaasi ja siihen vaiheeseen, jossa olet tällä hetkellä?

Vaihe 6: Keskustelu

Yhteinen keskustelu. Kukin saa kertoa sen hetkiset tunnelmansa sekä työpajan herättämät ihmetykset tai oivallukset.

Menneisyyden tunnustelua työpajassa

Seuraavaksi käymme reflektoiden lävitse kunkin työpajaan osallistuneen kirjoitusprosessin: mitä he kirjoittivat ja mikä oli harjoitteen tärkein anti tällä kertaa. Seuraavat huomiot perustuvat sekä työpajan aikana kirjoitettuihin teksteihin ja tallennettuun suulliseen loppukeskusteluun että osallistujien kirjallisiin pohdintoihin.

Annikka käsittelee väitöstyössään muistisairaana aikaa ja toimijuutta. Hän aloitti harjoituksen listaamalla konkreettisia ympäristöjä, kuten ”koti” ja ”palvelutalo”, ja päätyi abstraktiin, katoavaan tilaan: ”tilassa eksyminen, kadoksissa”. Henkilöiden listaan päätyi muistisairaana läheisiä, mutta myös eläimiä ja institutionaalisia toimijoita, kuten lääkäreitä ja kuntoutusväkeä. Paikkaan menemisen harjoitteessa Annikka kirjoitti itsensä kuvittelemansa muistisairaana kotiin. Hän kuvasi olohuonetta, jossa verhot on vedetty ikkunan eteen ja kirjoitti tilaan naapurin koiran. Kun harjoituksessa edettiin siirtymällä yllättäen olennon nahkoihin, Annikka päätyi havainnoimaan leikkisää vuorovaikutusta muistisairaana kanssa ”koirana”:

Minä etsin pallon kaatuneen kukkapurkin takaa ja palautan sinulle. Heität sen, uudestaan ja uudestaan. Voi lystiä. Vatsassa tuntuu jännitys, mihin suuntaan seuraavaksi, tuonne ja tänne. Huohotat. Et enää heitä palloa. Lasket käden sohvalle. Asetun viereesi, nojaan koko puolen metrin painollani kylkeesi.

Annikalle työpajan yllätyksellinen luonne konkretisoitui koiran nahkoihin menemisenä. Muistisairaana kohtaaminen koirana avasi aivan uudenlaisen tavan tarkastella muistisairaana kokemusta. Pallotteluhetken kuvitteleminen toi näkyväksi muistisairaana maailman häilyvyyden: ”Läsnäolo ja etääntyminen tapahtuu hyvin nopeastikin. Se voi olla hämmentävää sekä siitä eläimestä että meistä ihmisistä”, reflektoi Annikka. Kehollinen ja intuitiivinen vuorovaikutus muistisairaana kanssa ”koirana” auttoi tunnustelemaan muistisairaana sisäistä maailmaa tavalla, joka ei yleensä ole tutkijalle mahdollista. Annikka pohti jälkikäteen, että eläimen intuitiivinen ja aistimellinen lähestymistapa voisi avata myös hoitoalan ammattilaisille uudenlaista ymmärrystä muistisairaudesta.

Pilvikki tarkastelee väitöstutkimuksessaan naisten toimijuutta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen herätysliikkeissä. Tutkimuksen keskuhenkilö on evankelista ja kirjailija Martta Kaukoma. Pilvikki kirjoitti listaansa Kaukomaan kirjeiden pohjalta tämän elämäntapah-tumiin liittyviä paikkoja, ihmisiä ja esineitä. Lisäksi hän listasi kirjeissä mainittuja esineitä, kuten ”pappilan oven rautasalpa (jonka rippikoulu-laiset pojat hajottivat)” ja ”kuparinen kahvipannu, josta tulee 3 kuppia per henkilö”. Pilvikki koki tämänkertaisen harjoituksen antoisimmaksi osioksi juuri listojen tekemisen. Harjoitukset eivät tuottaneet suoraan käyttökelpoista tutkimustekstiä, mutta auttoivat hahmottamaan mahdollisia uusia suuntia aineiston analyysille. Fyysisten paikkojen ja asioiden nimeäminen auttoi Pilvikkiä oivaltamaan, että vaikka hän tässä vaiheessa tutkimusprosessiaan tiesi jo paljon Martan elämäntapah-tumia elämäntapahtumia puitteistavien materiaaalisten ympäristöjen tarkas-telu voisi syventää tulkintaa ja historiallista kontekstia. Kirjeaineistossa esiintyvien asioiden, kuten esimerkiksi usein mainittujen huonekasvien kautta voisi jäljittää paitsi arjen fyysisiä puitteita, myös niihin liittyviä merkityksiä.

Pälvin meneillään oleva tutkimus- ja taideprojekti keskittyy unet-tomuuden ja valvomisen kulttuuriin. Hän käsitteli harjoituksessaan Marianne Weberin, sosiologi Max Weberin vaimon, elämäntapah-tumia. Päivi listasi paikkoja ja asioita, joiden hän tiesi kuuluvan Weberien aikalais-ten elämäntapah-tumiin 1900-luvun alkupuolella, kuten kirjasto, parantola ja yliopisto. Lisäksi listalle päätyi paljon avoimia kysymyksiä: ”Missä Marianne nukkui? Mitä kirjoja luki? Mitä söi? Kuka teki ruuat, huo-lehti siivouksesta?” Päivi kirjoitti itsensä Weberien kodin kirjastoon ja havainnoi Mariannen liikkeitä huoneessa. Kun Päivi harjoituksen seu-raavassa vaiheessa siirtyi itse Marianneksi, hän tunnusteli kirjoittaen valvojan kehollista kokemusta:

Luusto tuntuu tänään hauraalta, valo särkee silmiä. – – En saa jäädä liian pitkäksi aikaa katsomaan ulos ikkunasta. Joskus käy niin, etenkin jos olen nukkunut huonosti, että unohdan katsomaan ulos puistoon, unohdan ajankulun, unohdan itseni ja työn, jota olen tekemässä. Se ei ole minulle hyväksi.

Mariannen nahkoihin meneminen tuntui aluksi vaikealta, mutta lopulta heräsi oivallus: akateeminen nainen tuntui toimivan pitkälti ajatuksissaan, päänsä sisällä. Ruumiin kokemusten havainnointi konkretisoi oman erillisyyden ja erilaisuuden sekä ajallisen ja kulttuurisen etäisyyden. Lukiessaan jälkikäteen kuvaustaan Mariannen elinympäristöstä Päivi tunnisti tekstistään kliseistä kartanoromantiikkaa. Nämä huomiot pakottivat Päiviä pohtimaan, mihin omat käsitykset menneisyydestä pohjautuvat ja miten ne heijastuvat tutkimuskohteeseen. Harjoitteen yksi suurimmista anneista olikin se, että Päivi huomasi kirjoittaessaan, miten vähän hän vielä tiesi aiheestaan.

Veera on parhaillaan viimeistelemässä sosiologista tutkimusta jätteestä. Veera kirjoitti listaansa kompostointiin ja viljelyyn liittyviä paikkoja ja esineitä sekä maassa eläviä pieneliöitä, kuten mikrobeja, bakteereita ja hiivoja. Hän siirtyi kirjoittaen osaksi hapettomassa tilassa elävää pieneliöyhteisöä. Asettuessaan harjoituksessa ”purppurabakteeriksi” Veera joutui pohtimaan, millaista on olla olento, joka ei ole ihmisen mittapuulla tunteva ja kokeva yksilö:

Miten hahmottaa maailmaa, jos lähtökohtaisesti ei ole yksilö vaan moninaisuus, joukko tai ekologia. – – Jos ollaankin tilanteessa missä on keho, jolla ei ole ulottuvuuksia eikä tunteita eikä aisteja eikä vaimoja eikä älyllisyyttä – että on vain joukko, joka levittäytyy ja vaipuu horrokseen.

Kirjoitusharjoituksen kautta nousi esiin kulttuurihistorialle keskeinen kysymys ajasta. Mitä tarkoittaa menneisyys, nykyisyys tai tulevaisuus ikiaikaisen, joukkomuotoisen olion näkökulmasta, jolla ei ole kuolemaakaan, koska yksilön kuollessa joukko jatkaa elämäänsä? Posthumanistisen historian tutkimuksen näkökulmasta kysymys on ajankohtainen, ja se antaa mahdollisuuksia monenlaisiin jatkopohdintoihin.

Kuten pohdinnat edellä osoittavat, kaikki työpajan osallistujat kulkeutuivat harjoituksessa uusien kysymysten ja näkökulmien äärelle, vaikka he käsitelivät itselleen tuttua aihetta. Kirjoitusharjoitteet tuottavat harvoin ”tietoa” tai edes käyttökelpoista tutkimustekstiä. Useimmiten niistä syntyy yllättäviä oivalluksia tai herkullisia huomioita, jotka johdattelevat kirjallisuuden pariin tai avaavat uusia ovia aineiston luentaan.

Tämänkaltaisten harjoitteiden teho perustuu ennalta arvaamattomuuden voimaan. Kun työpajan osallistuja ei etukäteen tiedä, minne harjoitukset hänet kuljettavat, hän saattaa löytää itsensä tarkastelemasta maailmaa Annikan tavoin koiran perspektiivistä. Me ohjaajat osasimme ennakoida harjoitusten kulkua, eli emme joutuneet samalla tavoin yllätetyiksi. Jokaisella kirjoituskerralla tilanne ja tekstit ovat kuitenkin uudenlaiset, eli siinä mielessä olimme tasaveroisessa asemassa kahden muun kirjoittajan kanssa. Toisaalta samaakin harjoitusta voi tehdä useita kertoja, ja teksti ja tilanne ovat silti aina uusia ja erilaisia. Uusia ajatuksia saattaa syntyä, jos pysähtyy kohtaan, jossa kirjoittaminen tuntuu hankalalta. Samoin erilaisten, etukäteen ajatellen toisiinsa liittymättömien asioiden tuominen yhteen voi synnyttää uusia ideoita. Siksi ohjeistamme osallistujia jatkamaan kirjoittamista, vaikka tuntuisi, että on kirjoittanut itsensä umpikujaan. Luovan kirjoittamisen harjoituksissa ei tarvitse noudattaa historiantutkimuksen sääntöjä eikä olla uskollinen lähteille. Vapautta tuo tietoisuus siitä, ettei tekstiä tarvitse koskaan näyttää kenellekään. Siksi harjoitteissa on mahdollista ikään kuin uida kirjoittamalla sisään kontekstiin, ja tutkittava maailma tulee eri tavalla eläväksi kuin tutkijan kriittisin silmin lähteitä lukiessa.

Jotta kehollisen kirjoittamisen harjoitteita voi hyödyntää omassa tutkimustyössä, harjoitteiden aikana syntyneeseen tekstiin ja heränneisiin ajatuksiin on kuitenkin otettava etäisyyttä: haparoivasta menneisyyden tunnustelusta on siirryttävä arvioivaan vaiheeseen. Siksi työpajan viimeinen, keskusteleva ja reflektiivinen käsittely on olennainen osa harjoitusta.

Tutkimustyön vaihe ja tutkimukselliset tarpeet määrittelevät, millä tavoin kirjoitusharjoitukset toimivat ja miten niistä syntyneitä ajatuksia ja oivalluksia kannattaa lähteä jatkotyöstämään.

Työpajan kollektiivinen luonne korostui erityisesti yhteisessä loppukeskustelussa. Aikaa vuorovaikutteiselle keskustelulle kannattaa jättää riittävästi, koska keskustelun myötä joutuu jäsentämään ajatuksiaan uudelleen. Toisten kommentteista voi saada uusia ideoita, ja keskusteluissa syntyy usein myös analyttisiä huomioita tai kirjallisuuskynkejä, jotka vievät tutkimusta eteenpäin. Lähitapaamisina pidetyissä työpajoissa kollektiivisuus on läsnä myös jaetussa tilassa kirjoittavien kehojen kautta. Verkossa työskentelemisessä taas on se hyvä puoli, että se

mahdollistaa keskustelun myös *chat*-alueella. Tällöin mahdollistuu sekä sanallinen että kirjallinen kommentointi, ja esimerkiksi analytyttiset huomiot ovat helposti taltioitavissa ja hyödynnettävissä jälkepäin.

Kudosten tunnustelu historiankirjoittajan tukena

Edellä kuvaamassamme työpajassa kokeilimme luovan kirjoittamisen harjoitteita kulttuurihistoriallisessa työskentelyssä. Seuraavaksi pohdimme, millä tavoin tällaisia menetelmiä voidaan soveltaa kulttuurihistorialliseen tutkimukseen laajemmin. Kysymme, mikä on harjoitteiden menetelmällinen anti ja rajoitteet historian kirjoittamisen näkökulmasta. Mitä ovat kudokset, joita kirjoittaessa tunnustelemme? Millaiseen suhteeseen menneisyyden kanssa asetumme näissä harjoitteissa?

Luova kirjoittaminen ymmärretään monesti ensisijaisesti itseilmaisun välineenä, mutta tutkimuksessa sen rooli on erilainen.¹⁹ Näemme kehollisuutta hyödyntävän luovan kirjoittamisen harjoituksilla kahdalaisten hyödyn tutkimuskirjoittamisen tukena. Ensimmäinen liittyy tekstin tuottamiseen, toinen näkökulmien laajentamiseen.

Menneisyyden jälkien perusteella luotu tutkimuksellinen kokonaisuus on aina aukkoinen, ja tutkija käyttää tutkimuksellista mielikuvitustaan lähteiden tulkinnassa. Historiallisen tiedon hallinnan ja hyvän tarinan lisäksi historian kirjoittajalta vaaditaan lähdekriittisyyttä ja menneisyyden eettistä tarkastelua, mistä johtuen paineet kirjoittamiselle saattavat olla lamauttavat. Sensuroimaton, pakoton kirjoittaminen vapauttaa parhaimmillaan tuloksellisuuden kahleista. Luopuminen välineellisestä suhtautumisesta kirjoittamiseen on edellytys vapaan kirjoittamisen tilan saavuttamiselle.

Vapaa ideointi, asioiden listaaminen tai fragmentaarinen eteneminen auttavat alkuun ja vapauttavat ajattelemasta, että pitäisi kirjoittaa valmiita lauseita.²⁰ Asiaan ja kirjoittamisen pariin siirrytään lyhyissä, aikataulutetuissa harjoituksissa ikään kuin huomaamatta. Siinä vaiheessa, kun seuraa pidempi kirjoitusvaihe, on jo olemassa materiaalia, jonka parissa jatkaa työskentelyä. Muutaman tunnin mittaisen työpajan

¹⁹ Ks. Steinby 2009 ja 2014.

²⁰ Korttelainen 2017, 44.

aikana tekstiä voi syntyä paljonkin. Tällainen kontrolloimatta tuotettu teksti on parhaimmillaan raakamassaa, josta voi lähteä muovaamaan hiotumpaa tutkimustekstiä. Luovan kirjoittamisen menetelmät voivat myös auttaa tutkijaa refleктоimaan omia työtapoja ja kehittämään rutiineja kirjoittamiseen.

Toiseksi luovan kirjoittamisen harjoitukset voivat antaa aineksia analyysiin sekä lähteiden lukemiseen ja tulkintaan. Luova kirjoittaminen voi antaa näkökulmia siihen, mitä pitäisi tietää tai vähintäänkin auttaa hahmottamaan, mitä ei vielä tiedä. Harjoitteet mahdollistavat esirefleksiivisen ajattelun systemaattisen hyödyntämisen analyttisen ajattelun tukena. Harjoitukset toimivat reitteinä keholliseen kirjoittamisen tilaan, jossa ajattelu ja kirjoittaminen muuttuvat yhdeksi.

Menneisyyden paikkaan meneminen ja sen tunnustelu kirjoittamisen keinoin tekee tutkimuskohteen eläväksi. Kirjoittamalla kuvittelu herättää ruumiilliset tuntemukset ja siirtää kirjoittajan kuvaamaansa ympäristöön ja aistiympäristöön. Samalla joutuu tekemään myös huomioita, jotka eivät ole niin itsestään selviä. Moniaistiset harjoitteet auttavat kysymään ja pohtimaan samuuksia ja eroja sekä pieniäkin yksityiskohtia: millainen valaistus esimerkiksi oli 1800-luvun porvariskodissa Saksassa? Mitkä eleet ja ruumiinkieli olivat tyypillisiä juuri tällaiselle henkilölle tässä ajassa? Esineet kertovat ajasta ja ympäristöstä, mutta kantavat myös mukanaan lukemattomia merkityksiä, jotka pitää avata ja suhteuttaa kontekstiin: millaisia merkityksiä liittyy vaikkapa huonekasveihin, joista Kaukomaan kertoo kirjeissään? Mielisairaalaympäristöjä kuvien avulla tutkinut Sari Kuuva huomauttaa, että katsoessamme kuvia ”heijastamme niihin omia ruumiillisia kokemuksiamme, tunteitamme ja tietojamme historiasta, mutta saatamme kohdata niissä myös jotain sellaista, jota emme ole itse kokeneet.”²¹

Luovan kirjoittamisen harjoitteissa hyödynnetään yllätyksen voimaa. Kuten Ingold painottaa, tutkimuksen tekeminen on eräänlaista alkemiaa: erilaisten aineiden tuomista yhteen, niiden suunnan muo-
vaimista ja sen seuraamista, mitä aineksista syntyy.²² Varsinkin silloin, kun harjoitteen kulku ei ole ennalta tuttu, yllättävät elementit voivat törmätä

²¹ Kuuva 2018.

²² Ingold 2010, 94.

toisiinsa. Tämä saattaa avata uusia ajattelun ovia ja tuoda esiin asioita, joita ei tiedä tai joita ei ole koskaan tullut edes kysyneeksi.

Luovan kirjoittamisen harjoitteista voidaan tehdä analyttinen työkalu yhdistämällä ne refleksiiviseen, arvioivaan työtapaan. Vapaan kirjoittamisen seuraava vaihe on kirjoittamalla syntyneiden havaintojen ja oivallusten vieminen analyttiselle tasolle: oivallukset ovat usein ”mitä jos” -tyylisiä. Siksi yhdistämme työpajaamme aina käsittelyvaiheen, jossa harjoitteiden aikana syntyneet oivallukset, kysymykset ja ideat käydään systemaattisesti reflektoiden ja keskustellen lävitse.

Uudet analyttiset oivallukset ovat arvokkaita, mutta niin on myös huomio oman tiedon ja ajattelun rajallisuudesta. Kysymisen taito on tärkeää tutkimukselliselle ajattelulle, ja uudet kysymykset voivat olla tärkeitä johtolankoja, joita seuraamalla on mahdollista ymmärtää menneisyyttä uudesta näkökulmasta. Luovan kirjoittamisen kautta avautuneet kysymykset voivat olla monen tasoisia: ensiksi kirjoittamalla voi huomata, mitä kaikkea ei vielä tiedä ja mihin pitää perehtyä. Toiseksi kirjoittaminen voi auttaa hahmottamaan, mitä kaikkea lähteiltä voi ja pitää kysyä. Kolmanneksi kirjoitusharjoitukset saattavat auttaa löytämään analyttisiä kysymyksiä, jotka vievät syvemmälle ilmiön tarkasteluun ja jopa tulkintaan.

Luova kirjoittaminen on työtapa, joka vaatii taitoa. Se ei korvaa systemaattista ja huolellista lähdetyötä, vaan on sen tukena ja apuna esimerkiksi siinä, millaisia kysymyksiä lähteille osaa ja huomaa esittää.

Luova kirjoittaminen on yksi esimerkki siitä, ettei historiallinen tutkimus pelkisty vain tieteellisiin teksteihin vaan voi saada monenlaisia muotoja. Esimerkiksi monitaiteellisessa *Omakeuva*-projektissa pohditaan esitystaiteen ja kulttuurihistorian keinoin ruumiillisuutta suhteessa menneeseen. Kulttuurihistorioitsija Karoliina Sjö puolestaan on soveltanut tieteen ja taiteen välistä dialogia lavarunon keinoin. Hän on koonnut tutkimuskohteensa Kirsti Teräsvuoren päiväkirjakatkelmiin perustuvia, *spoken word* -perinteeseen nojaavia esityksiä, joissa pohjana ovat alkuperäistekstit mutta jotka muodostavat omanlaisensa taideteon ja -teoksen. Tutkija Tom Linkinen ja nukketeatteritaiteilija Timo Väntsi toteuttivat vuonna 2011 keskiajantutkimusta ja nukketeatteria yhdistävän esityksen *John – Eleanor*, jossa keskiössä oli 1300-luvulla eläneen John Rykenerin mahdollinen elämäntarina. Linkisen mukaan histo-

riantutkimuksen keinot eivät yksin riittäneet tarinan kertomiseen; taide antoi tilaa mahdollisille tulkinnoille, arveluille ja kysymyksille. Tanssi, teatteri, monitaiteellinen työskentely, kaunokirjallinen kirjoittaminen ja *spoken word* yhdistettynä tutkimukseen voivat tarjota hedelmällisiä väyliä historiallisiin tulkintoihin ja keskusteluihin.²³

Systemaattisena työskentelymetodin luova kehollinen kirjoittaminen voi auttaa historiantutkijaa tunnistamaan sekä oman ruumiillisen kokemuksensa hetkessä ja tilassa että oman erillisyytensä tutkimuskohteesta. Myös tutkija on osa historiaa, ja sijoittumalla tietoisesti osaksi sekä omaa että vierasta aikaa ja paikkaa erot voivat tulla kehollisesti tunnistetuiksi. Ensimmäisessä kirjoittamisen vaiheessa kaikki tunteet ja tuntemukset ovat sallittuja, siinä kirjoitetaan ikään kuin välitilassa, esirationaalisella tasolla, miettimättä argumentteja tai akateemisen kirjoittamisen kieltä ja konventioita. Kirjoitustilanteessa menneisyyttä voi tunnustella ja kirjoittaa tekstiä oman kehon ja sen tuntemusten, heikkouksien ja haavoittuvuuksienkin kautta, mutta näitä ei tarvitse ottaa mukaan varsinaiseen tutkimustekstiin. Kirjoittamalla syntyneitä oivaluksia ja herkkyyttä voi silti hyödyntää tutkimuksessa.

Oman kokemuksen erottaminen toisen, menneisyudessa eläneen ihmisen tai olennon kokemuksesta on myös eettinen kysymys. Tutkija voi löytää ja kuvitella samankaltaisuuksia itsen ja kohteen väliltä.²⁴ Historiantutkijan tulee kuitenkin samuuksien pohtimisen lisäksi tunnistaa myös eroja: millaista esimerkiksi unettomuus on ruumiillisesti koetuna meidän ajassamme tai sellaisessa ympäristössä, jossa ravinto, lääkitys, valo, ilmasto, vaatetus ja materiaalit ovat olleet hyvin toisenlaiset? Tutkija voi myös tietoisesti pyrkiä hahmottamaan, miten esimerkiksi liikekieli, eleet, ilmeet, tai vaatteiden asettamat rajoitukset vaikuttavat olemiseen. Tämänkaltaisen tapa tarkastella menneisyyttä auttaa välttämään mahdollista romantisoitua ja idealisoitua. Kirjoittamalla tehtyjen aistiharjoitusten avulla voi oivaltaa myös menneisyyden olosuhteiden epämukavuuden – tai sen, etteivät omat aistimme edes riitä sen ymmärtämiseen, miltä elämä ja keho ovat voineet tuntua.

²³ Järvinen 2014 ja 2019; Kettunen 2019; Linkinen 2011; *Omakeuva*-projekti; Sjö 2017; *Toden tarinat* 2013.

²⁴ Ks. Mahlamäki 2017, 63.

Kirjoittaminen on ajattelua ja keskustelua lähteiden ja toisten tutkijoiden kanssa. Tutkijan on tehtävä monia valintoja: mitä korostaa, mitä jättää pois, mikä näkökulma valita. Luova kehollinen kirjoittaminen ei ole resepti, jota tarkasti seuraamalla voi päästä ennalta määrättyyn lopputulokseen. Tällainen työskentelytapa voi kuitenkin auttaa tekstin tuottamisen alkuvaiheessa ja analyysikysymysten löytämisessä, ja se myös monipuolistaa kirjoittamisen ja tutkimisen tapoja.

Tutkimuskirjallisuus

- Aromaa, Vuokko (toim.): *Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari: Lukuja suomalaisten mikrohistoriaan*. Otava 1996.
- Éssen, Anna & Winterstorm Värlander, Sara: The mutual constitution of sensuous and discursive understanding in scientific practice: An autoethnographic lens on academic writing. *Management Learning* 4 (2012), 395–423.
- Goldberg, Natalie: *Luihin ja ytimiin: Kirja kirjoittajalle*. Suom. Niina Hakalahti & Jyrki Tuulari. Kansanvalistusseura 2004.
- Hakalahti, Niina: *Syön aamupalaksi Eiffel-torneja*. Otava 2018.
- Hiidenmaa, Pirjo: Trendinä tarinallinen tietokirja. Teoksessa Mikko T. Virtanen, Pirjo Hiidenmaa & Jyrki Nummi (toim.) *Kertomuksen keinoin: Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa*. Gaudeamus 2020, 23–50.
- Ingold, Tim: The textility of making. *Cambridge Journal of Economics* 1 (2010), 91–101.
- Johnson, Bruce & Salmi, Hannu: Aistien historiaa: kohteet ja menetelmät. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012, 82–106.
- Järvinen, Hanna: Lähteen äärellä: Historiografiasta, metahistoriasta ja genealogiasta. Teoksessa Hanna Järvinen & Leena Rouhiainen (toim.) *Tanssiva tutkimus: Tanssintutkimuksen menetelmiä ja lähestymistapoja*. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2014.
- Järvinen, Hanna: Re-imagining: A Case Study of Exercises and Strategies. *Ruukku* 11 (2019).
- Karjula, Emilia: *Sommitellut muusat: Rituaali ja leikki luovan kirjoittamisen prosesseissa ja kirjoittajaryhmän toimissa*. ntamo 2020.
- Kettunen, Heikki: Karoliina Sjöön päiväkirjatutkimuksessa yhdistyy tiede ja taide. *Aurora-lehti* 6.9.2019. <https://www.aurora-lehti.fi/karoliina-sjon-paivakirjatutkimuksessa-yhdistyy-tiede-ja-taide/>. Haettu 24.2.2021.
- Kinnunen, Veera, Wallenius-Korkalo, Sandra & Rantala, Pälvi: Transformative events: Feminist experiments in writing differently. *Gender, Work & Organization* 28:2 (2021), 656–671.
- Kortelainen, Anna: *Virginie! Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina*. Tammi 2002.

- Kortelainen, Anna: Käsi sydämelle! Teoksessa Emilia Karjula & Tiina Mahlamäki. (toim.) *Kurinalaisuutta ja kuvittelua: Näkökulmia luovaan tietokirjoittamiseen*. Tarke 2017.
- Kuuva, Sari: Ruumiillinen tieto sairaalaympäristöissä: Valokuvia suomalaisista mielisairaalahistoriikeista. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 4 (2018). <https://www.ennenjanyt.net/2018/12/ruumiillinen-tieto-sairaalaymparistoissa-valokuvia-suomalaisista-mielisairaalahistoriikeista/>. Haettu 24.2.2021.
- Leskelä-Kärki, Maarit: Samastumisia ja etäännyksiä: Elämäkerta historian-tutkimuksen kysymyksenä. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012, 25–48.
- Leskelä-Kärki, Maarit: Kirjoittamisen ilo ja vaikeus. *Kulttuurihistoria Nyt!*-blogi 11.4.2017. <https://kulttuurihistoria.wordpress.com/2017/04/11/kirjoittamisen-ilo-ja-vaikeus/>. Haettu 27.11.2020.
- Linkinen, Tom: John – Eleanor: Sukupuolirajoja, seksuaalinormeja ja keskiaikakuvia värittävä keskiaikainen tarina, josta tuli näytelmä. *Kulttuurihistoria Nyt!*-blogi 18.11.2011. <https://kulttuurihistoria.wordpress.com/2011/11/18/john-eleanor-sukupuolirajoja-seksuaalinormeja-ja-keskiaikakuvia-varittava-keskiaikainen-tarina-josta-tuli-naytelma/>. Haettu 24.2.2021.
- Mahlmäki, Tiina: Aistit ja kuvittelu kirjoittajan työkaluina. Teoksessa Emilia Karjula & Tiina Mahlamäki (toim.) *Kurinalaisuutta ja kuvittelua: Näkökulmia luovaan tietokirjoittamiseen*. Tarke 2017, 49–78.
- Milloy, Jana: *Incarnate words: Phenomenology of writing the self*. Simon Fraser University 2004. <https://core.ac.uk/download/pdf/56372846.pdf>
- Mäkilä, Annastiina: Kirjoittamisesta, lukemisesta ja ryhmäpainainen hyötykäytöstä. *Kulttuurihistoria nyt!*-blogi 16.2.2018. <https://kulttuurihistoria.wordpress.com/2018/02/16/kirjoittamisesta-lukemisesta-ja-ryhmapainainen-hyotykaytosta/>. Haettu 27.11.2020.
- Rantala, Päivi & Jansson, Satu-Mari: *Taiteesta toiseen*. Lapin yliopisto 2013.
- Salmela, Anu, Rantala, Heli, Koivisto, Hanne, Kaartinen, Marjo & Heinonen, Meri (toim.): *Toden tarinat*. Turun yliopisto 2013.
- Schreck, Hanna-Reetta: *Omakuva-banke*. <https://hannareetta.fi/kategoriat/omakuva/>. Haettu 27.11.2021.
- Sjö, Karoliina: Tyttöydestä ja itsensä kertomisesta: Menneen päiväkirja-aineiston äärellä tieteen ja taiteen keinoin. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 3 (2017), 55–56.
- Steinby, Liisa: Luova kirjoittaminen Turun yliopistossa: Kirjoittajakoulutuksen ”eurooppalainen” malli. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN* 2 (2009).
- Steinby, Liisa: Luovaa kirjoittamista yliopistossa. Teoksessa Emilia Karjula (toim.) *Kirjoittamisen taide ja taito*. ATENA 2014, 17–27.
- Sullivan, Erin & Herzfeld-Schild, Marie Louise (toim.): Emotions, History and the Arts. *Cultural History* 2 (2018).

- Svinhufvud, Kimmo & Kiriakos, Carol: *Tohtoritakuu: Kirjoittamisen opas jatko-opiskelijalle ja tutkijalle*. Art House 2016.
- Tuominen, Marja: ”Me kutsumme menneisyyttä nykyisyytemme tueksi”: *Näkökulmia aikoihin ja niiden kokemiseen*. Virkaanastujaisesityelmä Lapin yliopistossa 28.2.2005. <https://www.ulapland.fi/FI/Tapahtumat-Lapin-yliopisto/Tapahtumia-2005/Virkaanastujaisilaisuus/Marja-Tuomisen-esitys>. Haettu 24.2.2021.
- Uimonen, Heikki: Kertojien kaupungit: Aistielämäkerrallinen kävely ympäristön ja muistamisen tutkimusmenetelmänä. *Alue ja Ympäristö* 1 (2020), 19–35.
- Wallenius-Korkalo, Sandra: Miten tanssia tutkimuskirjoittamista? Teoksessa Maria Huhmarniemi, Sandra Wallenius-Korkalo & Timo Jokela *Dialogista vaikuttamista: Yhteisöllistä taidekasvattamista pohjoisessa*. Juhlakirja Mirja Hiltuselle hänen täyttäessään 60 vuotta. Lapin yliopisto 2021, 129–137.
- Zemon Davis, Natalie: *Martin Guerren paluu*. Alkuteos Le retour de Martin Guerre 1982. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus 2001.